
ГРУНВАЛЬДСКАЯ БІТВА ЯК АДЗІН З ЯРКІХ ЭПІЗОДАЎ БАРАЦЬБЫ БЕЛАРУСКАГА НАРОДА З ІНШАЗЕМНЫМІ ЗАХОПНІКАМІ

В.А. Пілецкі

Мінскі інстытут кіравання, г. Мінск, Беларусь

ekonhistbel@mail.ru

Актуальнасць праблемы Грунвальда абумоўлена неабходнасцю памятаць урокі гісторыі, асабліва тыя, якія дазволілі беларускаму народу адстаяць сваю незалежнасць. Гісторыя захоўвае ў сваім арсенале велізарную колькасць подзвігаў барацьбы за незалежнасць нашага народа. Адным з найбольш яркіх з іх, калі браць сярэдневяковую гісторыю, было супрацьстаянне з крыжакамі (моцным і каварным супернікам) у XIII – XV стст. Самай значнай падзеяй гэтай барацьбы была Грунвальдская бітва 15 ліпеня 1410 года.

Падчас яе саюзныя беларуска-літоўскія і польскія войскі пад сумесным кіраўніцтвам вялікага князя ВКЛ Вітаўта і польскага караля Ягайлы разграмілі асноўныя сілы Тэўтонскага ордэна, што дазволіла ліквідаваць пагрозу незалежнасці абедзвюх краін і дабіцца значнага павышэння аўтарытэту дзяржаў у Еўропе і на міжнароднай арэне. З гэтай падзеі пачаўся этап найвышэйшага росквіту сярэдневяковай Беларуска-літоўскай дзяржавы ВКЛ. У выніку падпісання дагавора аб міры паміж Ордэнам і кіраўніцтвам ВКЛ ды Польшчы, заключанага 1.02.1411 у Торуні, немцы адмовіліся ад прэтэнзій на Жамойцію і ятвяжскія землі ВКЛ, а таксама вярнулі Польшчы Добжынскую зямлю і выплацілі рыцарскія расходы.

Экспансія крыжакоў, якія з'яўляліся пасланцамі рымскага папскага прастола, з мэтай акаталічвання насельніцтва Прыбалтыкі, Беларусі, Пскоўска-Наўгародскага рэгіёна сучаснай Расіі і заваявання новых тэрыторый, пачалася ў канцы XII ст. У 1186 г. полацкі князь Уладзімір (у «Хроніцы Лівоніі» – Вальдэмар) дазволіў нямецка-каталіцкаму прапаведніку Мейнардусу весці хрысціянізатарскую дзейнасць сярод падуладнага Полацкаму княству насельніцтва прыбалтыйскага племені ліваў [1]. Але балты не надта імкнуліся пад духоўную ўладу Папы рымскага. У 1198 г. яны забілі наступнага каталіцкага прапаведніка Бартольда. У 1201 г. у вусці р. Заходняя Дзвіна крыжакі заснавалі крэпасць Рыга, з якой і пачалася непасрэдная ваенна-каталіцкая экспансія [2]. У 1202 г. там быў утвораны ваенна-рыцарскі Ордэн мечаносцаў (Ордэн Братоў рыцарства Хрыстовага). Гэта быў адчувальны (хоць пакуль і не ваенны) удар па Полацку. Бо яго жыццяносна гандлёвая артэрыя, якая звязвала дзяржаву з Заходняй Еўропай (р. З. Дзвіна), назаўсёды была перакрыта для гандляроў – выхадцаў з беларускіх зямель.

Для рэалізацыі захопніцкіх мэтай нямецкія рыцары выкарыстоўвалі «тактыку прасоўвання», якая на думку сучасных даследчыкаў была вынесена рыцарамі з вопыту крыжовых паходаў і барацьбы з летапіснымі сарацынамі (арабамі) [3, с.15]. Выкарыстоўваючы яе, заваёўнікі «асвойвалі» любыя тэрыторыі. Спачатку вызначаўся накірунак экспансіі. Потым, на пакуль яшчэ чужой тэрыторыі, будавалася невялікая крэпасць, куды накіроўваўся ўзброены гарнізон. Затым адначасова з умацаваннем гэтай крэпасці, рабіліся вылазкі за данінай з мэтай канчатковага падначалення насельніцтва навакольных тэрыторый.

Першая адкрытая сутычка Полацка з крыжакамі адбылася ў 1203 годзе. Полацкі князь Уладзімір асадзіў крыжацкі замак Ікскуль непадалёку ад г. Рыга. У тым жа годзе князь горада-дзяржавы Герцыке Усевалад напаў на сталіцу крыжацкай экспансіі ў вусці р. З. Дзвіна. Дзеянні ў адказ, з боку крыжакоў, не з'явіліся доўгачаканымі. Ужо ў 1205 г. даволі вялікі атрад рыцараў пасяліўся ўсяго ў 3-х мілях ад падначаленага Полацку Кукенойса. Яго кіраўнік князь Вячка спачатку не рашыўся ісці на адкрытае супрацьстаянне. У 1205 і 1207 гг. ён заключыў з біскупам мірныя пагадненні, якія, аднак, не змаглі захаваць добрасуседскія адносіны. У 1207 г. Вячка вымушаны быў перабіць са сваёй дружнай немцаў, спаліць свой родны Кукенойс і пайсці у «русію». Землі княства перайшлі ў рукі крыжакоў. Дружына, на чале з князем, перайшла на бок Ноўгарада і працягвала барацьбу супраць заваёўнікаў. Сам Вячка геройскі загінуў пры абароне крэпасці Юр'еў (Тарту). У 1206 г., у Полацк прыйшлі паслы ад прыбалтыйскіх ліваў, якія настойліва прасілі полацкага князя аказаць дапамогу ў барацьбе супраць крыжацкай экспансіі. Полацк арганізаваў чарговы паход, але ён таксама не прынес поспеху.

Пасля заваявання горада-дзяржавы Кукенойс экспансія крыжакоў не перапынілася. У 1209 г., кіраўнік Ордэна біскуп Альберт разрабаваў і захапіў яшчэ адно полацкае ўладанне г. Герцыке, князь якога Усевалад не змог арганізаваць эфектыўную абарону. Тэрыторыі, падуладныя Полацкай зямлі ў Падзвінні, паступова звужаліся. Супраціўленне не дало вынікаў. У 1210 г. Полацк быў вымушаны падпісаць заведама невыканальны мірны дагавор (заклучаны паміж епіскапам Альбертам і полацкім

кн. Уладзімірам). Па яго ўмовах крыжакі абяцалі збіраць даніну з ліваў і вазіць яе ў Полацк. У полацкага князя відаць, на той момант, ужо зусім не было магчымасці супраціўляцца. У 1212 г. было заключана яшчэ адно пагадненне. На гэты раз паміж полацкім князем Уладзімірам і г. Рыгай, якое датычылася гандлю па р. З. Дзвіна. У 1216 г. адносіны ізноў абвастраліся. Полацкі князь Уладзімір вырашыў даць генеральнае сражэнне, ідэя якога на жаль скончылася безвынікова. Вядома, што была ўтворана кааліцыя для рашучай барацьбы з нямецкімі рыцарамі, і пачаўся збор воінскага кантынгенту. Але планам барацьбы не было наканавана спраўдзіцца. Кіраўнік Полацка князь Уладзімір раптоўна памёр (ёсць меркаванне што быў атручаны). З гэтага часу барацьба беларускіх зямель пачала заціхаць. На першае месца цяпер выходзяць паўночныя суседзі – Пскоў і Ноўгарад – якія пачынаюць настойліва абараняць славянскія тэрыторыі. Тым не менш, палачане таксама ўдзельнічалі ў гэтай барацьбе. Вядома, напрыклад, што ў знакамітай бітве са шведамі на р. Нява (15.06.1240), пад кіраўніцтвам А. Неўскага, удзельнічаў легендарны полацкі «воін-асілак» Якаў Палачанін. У 1220-х гг. адбылося паступовае ўсталяванне адносін беларускага Падзвіння з ордэнскімі тэрыторыямі на дагаворнай аснове. У 1223 і 1229 гг. паміж Полацкам і Смаленскам, з аднаго боку, і Рыгай і востравам Готланд, з другога, былі падпісаны два пагадненні, тэкст аднаго з іх (ад 1229 г., што ўвайшоў у гісторыю пад назвай «Смаленская праўда») як вядома захаваўся і дайшоў да нашых дзён.

Барацьба з крыжакамі працягвалася і падчас утварэння ВКЛ. Ордэн пастаянна ўмешваўся ў справы краіны. Міндоўг, у 1253 г., нават быў каранаваны ў Наваградку ад імя рымскага папы Інакенція IV, за згоду пашырэння каталіцтва. З 1234 г. у колькасных суадносінах сіл крыжакоў адбыліся змены. У Прусіі пачаў дзейнічаць яшчэ адзін нямецкі Ордэн «тэўтонскі». Яго рыцары пакінулі Святую Зямлю і вымушаны былі шукаць сабе новае месца жыхарства. У 1237 г. ордэны аб'ядналі свае сілы. У гэтым саюзе галоўную ролю адыгрываў больш вядомы ў Еўропе Тэўтонскі ордэн. Але Ордэн мечаносцаў, які з гэтага часу пачаў называцца Лівонскім (Інфлянцкім), таксама працягваў існаваць. Важным у гісторыі змагання з крыжакамі быў 1236 г. Ён азнаменаваны перамогай ВКЛ над сіламі Лівонскага ордэна пад Шаўляем. Разгром быў сакрушальны. Ордэн мечаносцаў, яго кіраўніцкі склад і ваенная сіла, былі фактычна знішчаны. Гэта стала прычынай далучэння мечаносцаў да Тэўтонскага ордэна і ператварэння ў яго частку. Лівонцы былі пераапраануты ў адзінне тэўтонаў і ўзялі іх сімваліку. У 1238 г. крыжакі ізноў пацярпелі паражэнне. На гэты раз ад галіцка-валынскіх войскаў пад кіраўніцтвам Данілы Раманавіча Галіцкага. У 1239 г. на дачцы полацкага князя Брачыслава ажаніўся Аляксандр Неўскі, што азначала аб'яднанне сіл Полацка і Ноўгарада для барацьбы з экспансіяй з Захаду. Даволі выдатныя дзеянні ў барацьбе з Ордэнам правёў князь ВКЛ Віцень. Пры ім адбылося збліжэнне ВКЛ з жыхарамі г. Рыга ва ўмовах абвастрэння супярэчнасцей паміж Магістратам і Ордэнам. Наступныя кіраўнікі ВКЛ, Гедымін і Альгерд, таксама мужна змагаліся з экспансіяй і паспяхова адстойвалі незалежнасць Беларуска-літоўскай дзяржавы.

Завяршэнне дзяржаўнай гісторыі крыжакоў у Прыбалтыцы адбылося ў XVI ст. Падчас Лівонскай вайны (1558–1582) магістр Лівонскага ордэна Кетлер звярнуўся да ВКЛ за дапамогай, пагадзіўся адказацца ад самастойнасці і перайсці пад пратэктарат ВКЛ і Польшчы. У 1559 г. ордэн быў секулярызаваны (набыў свецкі характар), з 1561 г. – магістр Кетлер стаў князем Курляндыі. На гэтым Ордэн, як асобная дзяржава, перастаў існаваць. Вынікам многавекавой барацьбы з іншаземцамі была канчатковая перамога над імі. А знакавай (цэнтральнай) падзеяй гэтай барацьбы была Грунвальдская бітва 15 ліпеня 1410 года. І таму гэты дзень вось ужо больш чым 600 гадоў памятаюць, вывучаюць і святкуюць удзячныя нашчадкі.

Літаратура:

1. Генрих Латвийский. Хроника Ливонии / Восточная литература. Средневековые источники Востока и Запада [Электронный ресурс]. – 2013. – Режим доступа: <http://www.vostlit.info/Texts/rus11/Heinrich Liv/pred.phtml?id=331> Дата доступа : 16.03.2013.
2. Цярохін, С. Грунвальдская бітва / С. Цярохін // Энцыклапедыя гісторыі Беларусі : у 6 т. / Беларус. энцыкл.; рэдкал. Г.П. Пашкоў (гал. рэд.) [і інш.]. – Мінск : БелЭн, 1996. – Т. 3: Гімназіі – Кадэнцыя – 527 с.
3. Ткачоў, М.А. Абарончыя збудаванні заходніх зямель Беларусі XIII–XVIII стст. / М.А. Ткачоў / пад рэд. П.А. Рапапорта. Інстытут гісторыі АН БССР. – Мінск: Навука і тэхніка, 1978. – 144 с.